

Ђурђина П. Кандић¹

<https://orcid.org/0009-0005-3462-1547>

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА У УЏБЕНИЦИМА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА ОБЈАВЉЕНИМ НА ИНОСТРАНИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА

Рад се бави анализом садржаја седам уџбеника за учење српског као страног језика, објављених на иностраним универзитетима у периоду од 1918. до 2021. Циљ рада јесте да се установи садржинска вредност уџбеника, односно начин на који се српски језик као страни представља у иностраним уџбеницима, којим језиком, којим писмом и са каквим културолошким аспектима. Полазна претпоставка јесте да начин на који је српски језик представљен у овим уџбеницима није само педагошко, већ и културолошко и идеолошко питање. У истраживању је коришћена дескриптивна метода, уз елементе компаративне методе. Анализа је показала да је терминолошки удео српског језика као страног у иностраним уџбеницима прилично потиснут, услед уздизања варијанти српског језика на ранг стандардних језика. Као последица, корисницима ових уџбеника углавном је омогућена слобода избора између учења српског језика (ограниченог на екавицу и ћирилицу) или неке од његових варијанти (сведених на ијекавицу и латиницу).

Кључне речи: српски језик као страни, уџбеници за учење српског као страног, варијанте српског језика, културолошки и идеолошки аспект

Увод

Друштвена превирања на балканском тлу током 19. и 20. века умногоме су угрозила српски национални и језички интегритет. Српски језик преживљавао је различита идеолошка струјања и облике владавина, што је све ескалирало потпуним распадом на неколико независних земаља и „нових” нација. Новостечена аутономија захтевала је и језичко покриће, свако своје. У тој замисли предњачила је Хрватска, а по узору на њу и Босна и Херцеговина и Црна Гора. Проблем за нас, али не и за новонастале државе, огледа се у доследно преузетој српској језичкој кодификацији. Узимање ијекавице за основицу (као једног од два српска говора), њено бесрамно присвајање и одсецање од свог корена доводи српски језик до егзистенцијалног руба. Ћирилично писмо доживљава нешто другачију судбину – не преузима се, већ се закида. На његово место долази латиница, којом се перцепирају не само новонастали језици него и сам српски језик, чиме је употреба ћирилице знатно ограничена. Појаве наведене за изговор и писмо посебно су запажене у уџбеницима за српски језик као страни, објављеним на америчким и западноевропским универзитетима.

Предмет овог рада јесте сам статус српског језика као страног у иностраним уџбеницима, са циљем процене присуства неутуђивих српских културолошких

¹ djurdjinakandic00@gmail.com

обележја у истим. Анализирано је седам уџбеника са издањима која обухватају распон једног века, а распрострањена употреба и већи број публикација сваког уџбеника чине критеријуме у нашем одабиру. У питању су следећи уџбеници: Serbian Grammar, Dragutin Subotić, Nevil Forbs (1918), Practical Grammar of the Serbo-Croatian Language, John Dyneley (1928), Spoken Serbo-Croatian: book one, Carlton Hodge (1945), Serbo-Croat Practical Grammar and Reader, Monica Partridge (1964), Introduction to the Croatian and Serbian Language, Thomas Magner (1991), Bosnian, Croatian, Serbian: A Textbook with Exercises and Basic Grammar, Alexander Ronelle, Ellen Elias-Bursac (2006), Naš jezik: Digital Learning Resource for Elementary Bosnian – Croatian – Serbian, A. Bošković, M. Ilić, S. Zlotrg, I. Adamović, I. Radovanović, S. Asotić, Đ. Đurović, B. Milanović (2021).

Методолошке поставке истраживања

Предмет, циљ и очекивани резултати истраживања

Као релативно млади огранак лингвистике, методика наставе српског језика као страног још увек није истражена у задовољавајућој мери. Оскудан број научних радова на овом пољу није показатељ њеног учинка. Напротив, време ове дисциплине тек долази, будући да она сваким даном напредује, тежећи свом успону у језичким круговима. Како би се што подробније испитао положај српског језика као страног, неопходно је заћи у историјски развитак нешто пре уклапања у димензије методике. У том процесу најпогодније је поћи од Вуковог разматрања о распрострањености српског језика не само на територији Србије Вуковог времена него и на територијама свих српских земаља (српских по народности, језику и писму). Политички уплив довешће до неповратне разједињености српских простора, те привидног језичког осамостаљивања и стварања „сопственог” писма, које се огледа ни у чему другом до у преименовању, односно, истискивању српског имена из новостворених назива. Ова појава у српском језику посебно је важна за креирање уџбеника за учење српског као страног језика. Поред тога што су узели маха у идеји о аутономном језичком постојању, бивше земље припаднице српског језика проналазе своје место и у уџбеницима за странце, чиме се у очима странаца подводе под исту раван, изједначавајући језике у историјско-културолошком смислу. Рефлекс јата узима се као диференцијални елемент, језик се одељује од писма, а лексика се, из научно необјашњивих разлога, разврстава по „језицима” најчешће из корпуса архаизама. Све наведено представљаће оријентир у испитивању *Стиа-туса српској језика у уџбеницима за учење српској као сѣраној језика објављеним на иностранним универзитетима*, што ће бити предмет овог рада. Циљ рада јесте да се установи садржинска вредност уџбеника, тј. начин на који се српски језик као страни представља у иностраним уџбеницима, којим језиком, којим писмом и са каквим културолошким аспектима иступа. Рад се базира на следећим истраживачким задацима: 1. Испитивање статуса српског језика у иностраним уџбеницима и 2. Компаративна анализа уочених појава у иностраним уџбеницима.

Методе истраживања

Методолошки приступ у овом раду заснива се на анализи садржаја уџбеника за учење српског као страног језика који су објављени на иностраним универзитетима. Полазна основа истраживања јесте претпоставка да начин на који је српски језик представљен у овим уџбеницима није само педагошко, већ и културолошко и идеолошко питање. У истраживању ће бити коришћена дескриптивна метода, уз елементе компаративне методе.

Задаци истраживања

Истраживање се спроводи у неколико корака:

1. прикупљање и систематизација релевантних уџбеника;
2. аналитичко ишчитавање наставних јединица;
3. категоризација по критеријумима (језик, писмо, културолошки садржаји, граматички и лексички садржаји);
4. компаративно сагледавање добијених резултата. Корпус рада чиниће седам најрелевантнијих уџбеника (према већем броју издања и потврдама о коришћењу) за учење српског као страног језика који су објављени на иностраним универзитетима.

Српски језик и његове варијанте

Као основни идентитетски критеријум српског народа, Вук Караџић је одредио управо језик, као најизразитију разлику Срба од других народа. „Вук је, према томе, Србима оставио реформисану ћирилицу, најсавршенији и најједноставнији правопис, рјечник и граматику. Оставио им је и стандардизован српски језик, као основни идентитетски национални критеријум. Сматрао је да је српски језик само онај којим говори народ српски, и да других српских језика нема нити може бити” (Ковачевић 2017: 20). У прилог националном писму, Миланка Бабић наводи како је ћирилица нераздвојиво везана за народ, и свако страдање народа узроковало је и њено страдање. Волети ћирилицу значи волети сопствени народ и српску историју. „Будући да је утемељена у народу и тиме постала културни темељ народа, ћирилица се нужно везује за патриотизам” (Бабић 2015: 82).

Три релевантна критеријума наводи Ковачевић (2023: 78) за одређивање језичког идентитета, од којих су „два чисто лингвистичка: *сѣрукѣурни* (каква је граматичка структура датог језика) и *ѣнеѣски* (из чега је настао дати језик, односно шта му је основица), и један социолингвистички: *комуникаѣивни* (колико је дати језик разумљив говорницима другог језика)”. На наведеним (социо)лингвистичким критеријумима почива идентитет „лингвистичког” језика (неопходно је употребити овај плеоназам, да би се направила разлика између „политичког” језика). Уколико се ови критеријуми подударују код више идиома, онда се не говори о различитим језицима, већ они спадају под исти „лингвистички” језик. Тим поводом Ковачевић (2003: 42) цитира Ранка Бугарског, који за српски каже да је он „[...] jedan lingvistički jezik u obliku nekoliko političkih jezika”.

Распадом Југославије крајем 20. века заједнички српскохрватски језик политичким путем је преименован у српски, хрватски, босански (бошњачки), најзад и у црногорски језик, иако, наводи Дешић (2011: 187), „сви ти језици заједно чине једну грану у групи јужнословенских језика, те проблем настаје кад хоћемо да именујемо тај лингвистички један језик.” Са наведеним је сагласна и Јелица Стојановић (2019: 73), истичући како „српски постаје српскохрватски да би, потом, почео да добија имена према државном, националном, вјерском критеријуму, како је и у ком периоду којој политици и идеологији одговарало.” О изостанку потребе за именовањем ових језика Ковачевић наводи мишљење данског лингвисте Пера Јакобсена (2006: 319 у: Ковачевић 2023: 36), који каже да има толико народа који немају свој језик, те да „нема никаквих разлога због којих би Хрвати или Бошњаци, на пример, одједном имали ’право на свој језик’”.

Развој српског језика као страног и питање приручника

Потреба за постојањем уџбеника који ће се бавити српском граматиком прилагођеном за странце постојала је још од периода Османског царства, када су се српским језиком у „својој међународној преписци служили турски султани, везири и обласни заповедници, као и владари и магнати мађарски и румунски” (Ивић 1998: 65).² Сагласно са Брборићем (2018: 23) о општем интересовању за славистику у свим светским лингвистичким центрима, највећи број приручника објављен је непосредно пре и након Другог светског рата, те Новаковић (2025: 392) наводи како је реч о „интересовању које је у пропорцији са интересовањем америчке и западноевропске дипломатије према југословенском тлу, српском језику и вишевековном наслеђу”.³ Ранко Бугарски (1984: 20) такође се бавио питањем „из чега предавати, односно учити [српскохрватски], тј. каквим се уџбеницима, приручницима, снимљеним материјалима и другим помагалима располаже”. Ксенија Кончаревић (2007: 73) истиче како „у области теорије уџбеника српског језика као страног још увек не постоје такве фундаменталне студије које би омогућиле заштивање јединствених, непротивречних, стабилних и поузданих норматива израде уџбеника српског као страног језика и критеријума њихове валоризације”. Ипак, за оне уџбенике настале почетком новог века, Новаковић (2022: 147) наводи како је добар број њих врло често „на корак до полифункционалности”.

Приликом приступања изради програма наставе српскохрватског језика као страног, Зора Вукадиновић (1984: 61) разматрала је и питање избора варијанте, те наводи да се „предаје/учи источна варијанта (екавско наречје) стандардног српскохрватског језика”, док се тек „на средњем течају ученици упознају и са (ијекавским наречјем) западном варијантом српскохрватског језика.” Уз изговор, главни проблем који аутори уџбеника за српски као страни имају јесте одабир писма. Ћирилица као стожер српства, која је „кроз векове била и остала до дана данашњег национално писмо наше писмености” (Ђорђић 1990: 5), у иностраним уџбеницима све више бива запостављана. Датом факту значајно је допринео „живот у заједнич-

² Код Јелице Стојановић (2014: 19) налазимо да се српски језик за те прилике користио ћирилицом: „ћирилица је била дипломатско писмо турског, угарског и румунског двора.”

³ Српскохрватски је по интересовању на универзитетима заузимао значајно место, одмах након руског (Новаковић 2024б: 75–76).

кој држави и постојање источне и западне варијанте српског језика”(Новаковић 2024а: 386).

Дешићево (2011: 194) излагање о српском језику као страном у БХС контексту искористићемо као квинтесенцију за предстојећу анализу наших уџбеника. Он ће рећи како је језик којим се „служе Срби, Хрвати, Бошњаци и Црногорци лингвистички један језик, који се реализује у три варијанте: у српској, хрватској и бошњачкој. Мање је важно како ће се звати тај језик и његове варијанте: српскохрватски језик, БХС језик, односно српски, хрватски и босански (бошњачки) језик, или пак српска, хрватска и босанска (бошњачка) варијанта. Разлике граматичке, лексичке и ортографске природе између српске и хрватске варијанте нису толике да угрожавају јединственост језика.”

Статус српског језика као страног у иностраним уџбеницима

1. *Serbian Grammar* Драгутина Суботића и Невила Форбса (1918)

Аутори овог уџбеника, објављеног у Оксфорду, у предговору истичу да је поједностављени наслов изабран из практичних разлога, иако је пуни назив језика српскохрватски, наглашавајући његову суштинску јединственост уз минималне разлике у изговору и лексици. Као основну разлику издвајају употребу писма – ћирилице у српском и латинице са дијакритичким знацима у хрватском стандарду, те закључују да је познавање оба писма неопходно за студенте српскохрватског језика. У наставку је истакнуто како су вежбе на енглеском језику понекад конципиране у складу са правилима српске синтаксе (хрватска синтакса се не наводи), како би се студенти постепено привикли на структурне особености српског језика.

У уводном делу (*Introduction*) српски језик се смешта у словенску групу језика и дефинише као језик којим говори више од десет милиона Срба и Хрвата.⁴ Дакле, сматра се суштински истим језиком: „*one and the same; thus it is customary to speak of it as the Serbo-Croatian language*” (Суботић, Форбс 1918: 9), уз напомену да је блиско повезан са словеначким, „*which it may be considered almost a dialect*” (Суботић, Форбс 1918: 9). Разлика у употреби писма тумачи се религијском припадношћу, при чему аутори посебно истичу предност ћирилице као писма заснованог на принципу један глас – једно слово.

Пододељци *The alphabet* и *Pronunciation* доносе преглед писама, значај Вука Караџића и основне елементе гласовног и прозодијског система, уз доследно раздвајање „српске ћирилице” и „хрватске латинице”.⁵ У делу о дијалектима издваја се штокавско наречје, са поделом на екавски, ијекавски и икавски изговор. За потребе уџбеника изабрана је екавица, „*which in recent years, at any rate as far as Serbian literature is concerned, has been gaining ground at the expense of the je-dialect*” (Суботић, Форбс 1918: 23). Екавски сматрају савременим књижевним језиком свих крајева Србије и јужне Мађарске („*It is the modern literary language of these parts*” (Суботић, Форбс 1918: 23)), док је на ијекавском, који се распростире по Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Далмацији, написан знатан део српске

4 То се односи на просторе Краљевине Србије и Црне Горе, БиХ, Далмације, Хрватске, Славоније, Истре и некадашње „српске Војводине” (Барања, Банат и Бачка), а постоје и бројне српске и хрватске колоније у САД-у и Јужној Америци.

5 Занимљиво запажање јесте да се ћирилица користи не само у Србији већ и у Црној Гори.

књижевности, укључујући епске песме које је Вук сабрао и превод Светог писма, те ијекавски називају савременим књижевним језиком за те крајеве („it is also the modern literary language of Croatia, Bosnia, Hercegovina, and Montenegro” (Суботић, Форбс 1918: 23)). Дакле, аутори ограничавају употребу екавског изговора, сводећи га на простор Србије, док је ијекавски распрострањен по БиХ, Хрватској и Црној Гори. Иако их третирају као засебне књижевне изговоре, аутори истичу да је разлика међу њима мала.

Материјал за вежбање заснован је превасходно на српској народној књижевности (народне умотворине, стихови епских и лирских песама), уз доследну употребу ћирилице и екавског изговора, што указује на јасну оријентацију уџбеника ка српском језичком и културном простору. Изостављање ијекавице из српског говора ничим није оправдано, али постоји мали број примера којима је обухваћена.⁶

2. *Practical Grammar of the Serbo-Croatian Language*, John Dyneley Prince (1928)

У предговору наведеног уџбеника, објављеног у име Легације Сједињених Америчких Држава, аутор наводи да је термин српскохрватски општеприхваћен за означавање главног *идиома* Краљевине СХС. Српски и хрватски дефинишу се као „one and the same language” (Дајнли Принс 1928), при чему се основна разлика сагледава у употреби писма: ћирилице код Срба и латинице са дијакритичким знацима код Хрвата. Издвајају се три изговора према рефлексу јата, при чему се предност даје екавском и ијекавском, уз следећу напомену „It should be noted that the Serbs use both the southern and eastern dialects as their literature language, whereas the Croats use only the southern idiom” (Дајнли Принс 1928: 10). Овим се увиђа какав је статус, поред очекиваног екавског, имао ијекавски изговор међу српским народом, мада аутор овог уџбеника не доводи у питање изговор суседних народа (Бих, Црна Гора), осим Хрвата, за које каже да користе ијекавски, односно јужни идиом.

Први део уџбеника (*Phonetics and Orthography*) потврђује употребу два писма на српскохрватском тлу, уз истицање логичности оба ортографска система. Лексика је примарно српска (условно речено), док су примери који се сматрају хрватским, такође, попут ијекавице, навођени у парентези, што указује на могућност факултативног избора.⁷ О синтаксичкој конструкцији да + презент, као најкарактеристичнијој разлици у домену граматике коју аутори наводе, каже се да се доследно користи у старосрпском и модерном бугарском, али да је једнака инфинитивној конструкцији, коју наведени језици не поседују. Дакле, и овај уџбеник је писан екавицом (уз додавање ијекавских примера понегде), али употребе ћирилице

6 У примерима (народним изрекама, пословицама) који у народу или књижевности као такви постоје само у ијекавици, попут: *Рука руку мије, а образ обадије.*, *Дај ми, Боже, очи соколове и дијела крила лабудова.* (219) Треба имати у виду да се овакви примери налазе на самом крају уџбеника, а да су ово заиста изузеци, доказују остали примери који би по ијекавском изговору јата требало да се изговарају ијекавицом, али су ипак написани екавицом, попут: *Мајка ће миловати своје деце, ма какво оно било.* *Нису ми илаћили сав дуи* (174–175). У сваком случају, горенаведени ретки ијекавски случајеви пример су несметаног писања ијекавице ћирилицом, чиме је само потврђена подједнака заснованост српског језика на екавици и ијекавици.

7 *Voz (vlak) je dolazio dok sam ja bio tamo. Treba da vam isp(j)evam ovu pesmu (pjesmu).* (Дајнли Принс 1928: 87)

нема (изузев једног краћег пасуса на почетку другог дела, одломак приповетке Боре Станковића) (енг. Part II Exercises)), већ је свуда заступљена искључиво латиница.

3. *Spoken Serbo-Croatian: Book One*, Carlton Hodge (1945)

У уводном делу овог уџбеника, објављеног у САД-у, аутор наводи да српскохрватским језиком говори око 11 милиона становника Југославије, што је уједно и језик бројних заједница у иностранству.⁸ Опсежно описавши могућности које овај уџбеник нуди, доследно се држећи номинализације језика, у једном делу ипак каже: „The Aids to Listening which are given through-out the course present a more exact version of the usual Croatian spelling, which is designed to help you inremembering the Serbo-Croatian words as they sound” (Хоџ 1945). Аудитивну методу учења аутор ограничава на хрватске говорнике и/или хрватски изговор, видно из њега потискујући српски (до овог дела аутор се није изјашњавао о статусу српскохрватског језика, као што је то експлицитно издвојено у претходно анализираним уџбеницима).

Првим поглављем обухваћена је подела писма на ћирилично, које користе Срби и слично је руској ћирилици, и латинично, које користе Хрвати и слично је енглеском алфабету. Од дванаест поглавља, тек у седмом званично, у називу поглавља, помиње ћирилично писмо и представља азбуку, премда су већ од првог поглавља симултано изложене фразе и реченице на латиници и на ћирилици. Ћирилицу је аутор описао овако: „very simple and can be learned in an hour or two” (Хоџ 1945: 137). Сматра да би потешкоћу представљала само неколицина гласова, те позива ученике да у даљем учењу ћирилица заузме примат, осим у акцентовању, када се могу послужити текстовима на латиници.

Када је реч о подели изговора (енг. *dialects*) према рефлексу јата, о чему такође дискутује у првом поглављу, аутор изоставља икавски, наводећи само екавски и ијекавски, као и то да разлика међу њима није велика. Међутим, аутор ће, како и сам казује, у свом уџбенику (без објашњења) предност дати ијекавици, док ће екавски изговор сваке лексеме наводити у парентези.⁹ Поред тога, разлика у вокабулару постојаће управо према подели на екавски и ијекавски изговор („that is words completely different, such as faucet and spigot” (Хоџ 1945: 16)).

Како је недвосмислено одређено који народ користи ћирилицу, а који латиницу, очекивано би било и да се распрострањеност екавског и ијекавског изговора ближе одреди. Премда се аутор тиме није бавио, примарна употреба латинице и ијекавице (коју, вероватно, приписује хрватском језику) несумњиво говори о његовој наклоњености.

4. *Serbo-Croat Practical Grammar and Reader*, Monica Partridge (1964)

Објављен у Лондону и Њујорку, овај уџбеник конципиран је тако да омогући учење и почетницима и студентима са предзнањем словенских језика. У предговору трећем издању ауторка истиче као кључни проблем избор писма и изговора,

⁸ У Италији, Аустрији, Мађарској, Румунији, Чехословачкој и САД-у.

⁹ За разлику од претходног уџбеника (Дајнли Принс 1928) у ком су се ијекавски примери налазили у парентези. Иако Хоџ не наводи земље у којима се користи ијекавица, ово може бити јасан показатељ, уколико, попут његових претходника, занемарује припадност ијекавице српском језику. Ту треба узети у обзир и годину издања (1945).

наглашавајући да уџбеник омогућава равноправно усвајање оба писма и оба изговора, односно источне и западне варијанте српскохрватског језика.

У уводном делу српскохрватски се дефинише као заједнички књижевни језик Срба и Хрвата, утемељен Бечким договором 1850, при чему се истиче да, упркос различитим историјским и културним токовима, постоји јединствен језички стандард. О овој теми наставља у трећем додатку (енг. Appendix 3), представљајући рану историјску слику – долазак Срба и Хрвата на Балканско полуострво, место сусрета двеју култура, источне (византијске) и западне (латинске). Тако су се у 9. веку Хрвати приклонили западној, а Срби источној цркви, а након пада Византије стају уз руску цркву. Од 15. века настаје и трећа култура, муслиманска вера, која се проширила по БиХ. Затим је дато објашњење како је, према кретањима народа ка одређеним пределима, настало штокавско, чакавско и кајкавско наречје. Патриц наводи још многе чињенице: уједињење српских земаља залагањем Симеона и Саве Немањића; кроатизација одређених штокавских територија (Далмација, Босна); постепено развијање народног књижевног језика чакавских Словена северне Хрватске, што се проширило по далматинским крајевима, те и то да дуборвачки писци пишу народним језиком. Оно што се такође наводи тиче се статуса српског језика након ослобођења од Турака (1804) и утицаја народног језика који су, како Партриц наводи, током претходних векова користили Хрвати:

„Тек након 1804. године, када су се Срби коначно ослободили турске власти под којом су били још од пораза на Косову (1389) и у Мохачкој бици (1526), њихова новостечена политичка слобода омогућила им је да увиде да је њихов језик у суштини исти као народни језик који су Хрвати већ користили у књижевне сврхе, и да би за Србе и Хрвате било од заједничке користи да користе исти заједнички језик за заједничку књижевност. Ту идеју међу Србима је нарочито ширио Вук Караџић” (Партриц 1964: 196).¹⁰

Поседна пажња посвећена је подели штокавског наречја према рефлексу јата. Ауторка разликује икавски, екавски и ијекавски изговор, при чему истиче да је икавски практично нестао као књижевни. Источна варијанта, са центром у Београду, заснива се на екавском изговору и уобичајеној употреби ћирилице, док је западна варијанта, са седиштем у Загребу, ијекавска и углавном писана латиницом („It is generally written in the Latin alphabet”, Партриц 1964: 14). У уџбенику су обе варијанте доследно представљене: источна (екавица и ћирилица) и западна (ијекавица и латиница), уз препоруку да ученици усвоје једну варијанту као примарну, али да савладају оба писма.¹¹

10 „Only after 1804, when the Serbs finally freed themselves from their Turkish rulers under whom they had been subjected since the defeat of Serbia at the Battles of Kosovo (1389) and of the Mohacs (1526), did their ensuing political freedom permit them to realize that their language was indeed the same as the popular language already in use among the Croats for literary purposes and that it would be to the advantage of both Serbs and Croats for them to use the same common language for a common literature. The idea was vigorously spread among the Serbs, particularly by Karadžić.”

11 Чини се као да ауторка не прави разлику између наречја и изговора, када каже да је западна (хрватска) варијанта распрострањена у ијекавским, чакавским и кајкавским областима: „The other variant of Serbo-Croat, centred on Zagreb, is used in the west and is taught in schools of the ijekavian, čakavian and kajkavian areas” (Партриц 1964: 14). Уколико су Хрвати за основу хрватског узели штокавско наречје и у оквиру њега ијекавски изговор, како изгледа „хрватски ијекавски” у чакавским и

Ауторка систематски разматра ортографске, морфолошке и лексичке разлике између варијанти, укључујући различито екавско и ијекавско писање, употребу конструкције *ga + њрезени* у источној и *инфинитива* у западној варијанти, као и бројне лексичке парове. Упркос прокламованој равноправности писама, већина примера у уџбенику дата је латиницом, док се ћирилица појављује ограничено, углавном у одломцима књижевних дела са јасном назнаком ком изговору припадају (нпр. Андрић, Нушић, Ћосић (eastern); Десница, Барац (western)), уз напомену да су дела написана на екавици дата на ћирилици, и то су јединствена места у овом уџбенику где је ћирилица заиста пружена прилика.

5. *Introduction to the Croatian and Serbian Language*, Thomas Magner (1991)

За разлику од својих претходника Магнер, аутор овог уџбеника (објављеног у Лондону), значајно сагледава политичку ситуацију на југословенском тлу, доводећи је у везу са статусом српско(хрватско)г језика. У периоду између првог (1991) и другог (1998) објављивања уџбеника десиле су се извесне промене: хрватска власт прогласила је хрватски посебним језиком, те је термин Југославија обухватао само Србију и Црну Гору, док су Хрватска, Словенија, БиХ и Македонија постале самосталне. Будући да Дејтонски споразум не доноси мир међу мешовитим становништвом БиХ, Магнер закључује да је процес од варијанте до посебног језика заснован на политичким, а не на лингвистичким потребама. Знатно већа разлика између британског и америчког енглеског није довела до стварања нових, засебних језика, те аутор овог уџбеника, уочивши да степен подударности (изговор, вокабулар, деклинација, конјугација, синтакса) између српског и хрватског осцилује од 95% до 100%, износи мишљење да не би постојала ниједна потешкоћа у комуникацији међу становницима Србије, Хрватске и БиХ. У наставку без премишљања стаје у одбрану историје српског језика, излажући руглу ставове хрватских филолога о вишевековном постојању хрватског језика (ограниченог услед наметнутих српских норми). Датум настанка модерног хрватског језика везује за престанак обитавања Хрватске и Словеније унутар уређења Југославије (25. јун 1991). Од тог тренутка, хрватска тежња ка проналажењу нечег особеног не јењава, макар то било и усиљено мењање лексики (као једино могуће поље преиначења), где се појављује *zrakoplov* уместо авиона, *putovnica* уместо пасоша, *časnik* уместо официра итд., док су речи попут *brat*, *sestra*, *knjiga* итд. пореклом словенске, па сами признају како их не могу мењати. Континуираним напором у конституисању лексичко-фразеолошких јединица, аутор је изнео чињеницу да би у 21. веку српски и хрватски могли постати подједнако различити као словеначки и бугарски. У упутству које аутор даје студентима, претходно учење руског језика сматра добрим темељом за савладавање српског, али уз опрез, јер сличности нису истоветности (где наводи примере „лажних пријатеља”)¹².

кајкавским областима (или су за основицу хрватског, поред штокавског, узета и друга два наречја)? По томе би и основицу српског језика чинила сва три наречја, када се српска ијекавица, под именом западне варијанте, распростире по чакавским и кајкавским областима.

12 For example, in Russian *urók* and *ponós* mean “lesson” and “diarrhea”, respectively; in Cr&S, however, *urok* means “a spell” or “a charm”, while *ponós* means “pride”.

Штокавском, чакавском и кајкавском наречју аутор приступа дистинктивно, не наводећи географске просторе (енг. *Dialects of the Croatian and Serbian Language* (Магнер 1991: 211)), након чега пише како се екавски користи у Србији, ијекавски у Црној Гори, БиХ¹³, Хрватској, Далмацији, Лици, док се икавски користи у западним деловима Босне, Славоније, Далмације и Пељешца. Овоме следи навођење примера у којима се може уочити разлика, када аутор износи следећу констатацију: „There is no doubt that Croatian and Serbian are different.”, а затим се пита: „Are Croatian and Serbian related dialects, that is variants of the same language, or are they closely related languages?” (Магнер 1991: 213), што, како сматра, превазилази језичке и укључује политичке и националне аспекте. Затим изнова везује екавицу за Србију, а ијекавицу за Хрватску и наводи примере који би требало да оправдају постојање разлика.¹⁴

Избор између екавског и ијекавског изговора (енг. *dialect choice*) аутор препушта студентима, уз претпоставку да ће употребљавати онај који је владајући у њиховом окружењу. Саму појаву описује као „slightly differing varieties of Cr&S” (Магнер 1991: 29), дакле, благо различите варијанте хрватског и српског. Припајање ијекавице хрватском језику, а екавице српском сведочи и ова реченица: „However, if they prefer to follow the standard Serbian practice, they should adopt ekavski speech” (Магнер 1991: 29). Тиме и Магнер категорички екавицу везује за српски језик, елиминишући ијекавицу из српских говорних подручја.

Као секундарну разлику Магнер наводи писмо (енг. *Different alphabets*): Хрвати користе латиницу, док се Срби њоме такође служе, али предност дају ћирилицу (Магнер 1991: 213). У десетој лекцији даје опсежне податке о творцу ћирилице. О употреби ћирилице пише овако: „If you wish, you may ignore it completely and rely on the Latin alphabet. However, even if you have no intention of using the Cyrillic alphabet actively, it would be useful to acquire a passive knowledge of it” (Магнер 1991: 62). Упркос томе, у свим наредним лекцијама се могу уочити вежбања и на ћирилицу. Ни историјско-културолошки аспект није запостављен, што сведоче чланци (углавном на енглеском, до одељка *Reader*, где су текстови наизменично на латиници и ћирилицу, штампаним и писаним словима) из новије историје, занимљивости о градовима Југославије, препознатљиве црте из усмене књижевности итд.

6. *Bosnian, Croatian, Serbian: A Textbook with Exercises and Basic Grammar*, Alexander Ronelle, Ellen Elias-Bursac (2006)

Наведени уџбеник (објављен на Одсеку за словенске језике и књижевности Универзитета у Берклију, Калифорнија, САД) уводи, поред српског и хрватског, и босански/бошњачки¹⁵ језик, као последицу политичких превирања након распада Југославије, те тако од двоименог српскохрватског настају три засебна језика. Аутори овог уџбеника у таквој раслојености не проналазе проблем енормних размера, сматрајући новонастале језике толико сличним да је могуће све их обрадити у

13 Напомену у вези са сврставањем БиХ међу ијекавске говоре додаје у уводном делу, истичући како је српска мањина у Босни променила употребу ијекавског на карактеристични екавски српски, на пример *mesto*, *svet* уместо *mjesto*, *svijet*.

14 Навођени су примери попут: *duvan/duhan*, *muva/muha*, *gluv/gluh*, *ja ću čuti / ja ću čuti*, *posjet/poseta*, *sudac/sudija*, *tisuća/hiljada*, *plaća/plata* (Магнер 1991: 49, 214–215).

15 Аутори уџбеника, нажалост, нису прецизирали превод наведеног језика.

једном уџбенику. Стога су направљене смернице које указују када се нешто односи на све језике, а када на један од њих: „whenever we speak of one of the three separate languages we use the initials B, C, or S” (Ронел, Елијас-Бурсаћ 2006: 12).¹⁶ Подробан приказ друштвених, политичких и историјских околности имао је за циљ да се БХС (BCS) представи као јединствени систем који користе три различита језика („one system utilized by three different languages” (Ронел, Елијас-Бурсаћ, 2006: 12)), управо како би унели јединство у фрагментацију. Поред ознака за језике, аутори су додали и ознаке за екавицу (Е) и ијекавицу (Ј). Док хрватски и босански користе искључиво ијекавски изговор, српски језик, поред тога што укључује говорнике екавског, укључује и говорнике ијекавског изговора.¹⁷

За подручје БиХ и Хрватске везује се употреба латиничног писма, док се за српско подручје везују оба, и латинично и ћирилично. Успостављени редослед (босански, хрватски, српски) практикован је кроз цео уџбеник, а већ од самог почетка латиничне примере за српски језик прати ћирилична транслитерација. Такође, ћирилична слова у сврху вежбања ћириличног писма уводе се постепено, али су заступљена у задовољавајућој мери, како би студенти који се одлуче да уче српски имали довољно материјала (нпр. афоризми Душка Радовића).

7. *Naš jezik: Digital Learning Resource for Elementary Bosnian – Croatian – Serbian*, A. Bošković, M. Ilić, S. Zlotrg, I. Adamović, I. Radovanović, S. Asotić, Đ. Đurović, B. Milanović (2021)

Уџбеник објављен на Департману за словенске студије америчког Универзитета Колумбија у Њујорку издваја се дигиталним форматом веб-сајта, са 20 лекција организованих у падајућем менију. Аутори полазе од чињенице да су политичка дешавања крајем 20. века довела до постојања три државе и три језика, али да разлике у граматици и лексици нису довољне да онемогуће заједничко учење и међусобно разумевање. Језици су представљени као „стандарди”, при чему су специфичности означене визуелним симболима у боји, док је неозначено заједничко, чиме се наглашава комуникативно јединство, садржано и у називу *наш језик*.

Аутори наводе да српски стандард обухвата и екавски и ијекавски изговор, али се у уџбенику, ради поједностављења, српски везује искључиво за екавицу, док су ијекавске лексеме приписане хрватском и босанском. Латиница доминира, уз редовно увођење ћирилице кроз вежбања, при чему се она повезује и са српским и са босанским језиком. Уопштено посматрано, од свих могућих комбинација, на први поглед најучесталије је изједначавање примера српског и босанског језика, а затим и босанског и хрватског.¹⁸ Присуство босанског језика у уџбеницима оваквог типа као да узрокује анулирање сличности између српског и хрватског. Репрезентативни

16 For example: *avion* [B,C,S] *zrakoplov* [C] 'airplane'; or *stric* [B,C,S] *amidža* [B] '[paternal] uncle' (Ронел, Елијас-Бурсаћ 2006: 15).

17 Један од примера употребе ијекавице ћирилицом (тј. употребе ијекавице у српском језику): [S] *Sada je 5 sati i 35 minuta i vrijeme je za čaj.* [B,C] *Sada je 5 sati i 35 minuta i vrijeme je za čaj.* „The above exercise demonstrates the use of Serbian iekavian, and functions as a reminder of the fact that iekavian is frequently written in Cyrillic. In speech as in writing, iekavian is the norm for Serbs in Bosnia and in southwestern Serbia, and for all speakers living in Montenegro” (Ронел, Елијас-Бурсаћ 2006: 139).

18 Неки од примера који уједињују босански и хрватски: *kino* (Bošković i grupa autora, 2021: 3. str., 5. лекција), *domaća zadaća, profesorica, dijete* (Бошковић и др. 2021: 4, 8. лекција), *tetak, nećakinja, rodica* (Бошковић и др. 2021: 2, 11. лекција) итд.

су примери *Ko/tko (priča?)* (Бошковић и др. 2021: 3, 19. лекција), *Šta/što (studiraš?)* (Бошковић и др. 2021: 10, 6. лекција) и *Kuda/kamo (obično putuješ?)* (Бошковић и др. 2021: 14, 9. лекција), где се прва упитно-односна заменица / прилошка одредба приписује српском и босанском језику, а друга хрватском.¹⁹ Ретки су примери који раздвајају сва три језика, попут *historija, hljeb* (бос.), *povijest, kruh* (хрв.), односно *istorija, hleb* (срп.) (Бошковић и др. 2021: 2, 6. лекција; 2, 12. лекција).

За учење латиничних слова примењује се „правило капице”, док за ћирилицу не постоји аналогно мнемоничко правило. Уочавају се и синтаксичке разлике, попут употребе глагола *предаји*, где српски и хрватски имају различите конструкције, док босански прихвата обе. Културни аспект ни овде није запостављен, те су обухваћене теме о националној историји, географији, религији итд.

Закључак

Постојање уџбеника за учење српског као страног језика (обухваћених овим радом) надасве представља сведочанство једног столећа о њиховој потреби. Аутори уџбеника, углавном страног порекла или у коауторству са нашим предавачима, у намери да креирају ваљан материјал, свесно или несвесно допуштају одређене пропусте. Колико је српском језику дато простора у уџбеницима за српскохрватски или у оним за српски, хрватски и босански не може се са прецизношћу дефинисати. Уколико бисмо, како и јесте, ијекавицу подједнако сматрали српским говором, са оном сигурношћу каквом се у уџбеницима оцењује екавица, закључујемо да су сви аутори, без изузетка, апсолутно писали српским језиком и описали правила српског језика. Од хрватског и босанског језика остало би само име у наслову. Међутим, сагледавши у уџбеницима престижну употребу латинице, не можемо јој по рећи званични удео који има и у српском књижевном језику, али ипак иступамо са чињеницом да је ћирилица доминантно и једино службено српско писмо. У том погледу, српски језик је више него занемарен, узевши у обзир свеукупно стање у уџбеницима. Осврт на граматичку и лексиколошку разуђеност унутар језика обухваћених овим уџбеницима не може довести до другачијег става од оног да је реч о једном језику, те да модификована реченична конструкција, пребирање по архаизмима или слагање речи од општих словенских облика не представља продукт нових језика, већ само чин активног урушавања (скрнављења) историје српског језика.

Дакле, владајућа употреба писма у анализираним уџбеницима (осим у уџбенику Subotić, Forbs 1918) српском језику никако не може обезбедити иницијалну позицију. Насупрот томе, примена ијекавице колико и екавице српском језику у овим уџбеницима прибавља неприкосновени статус, будући да ни у једном уџбенику не постоји објашњење којим је поткрепљено отцепљење ијекавице из домена српског језика. Овим се потврђује полазна претпоставка да је статус српског језика (пored педагошког) и питање идеологије, коју културолошки апсект неизоставно

19 Такви примери, такође латиничним писмом: *biblioteka/knjižnica, pozorište/kazalište, ostrvo/otok, kafa/kava* (Бошковић и др. 2021: 3, 5. лекција), *paradajz/rajbica, krompir/krumpir, sol/sol, supa/juha* (Бошковић и др. 2021: 2, 15. лекција), *mikrotalasna/mikrovalna, ogledalo/zrcalo, frižider/hladnjak, tepih/sag, šporet/štednjak* (Бошковић и др. 2021: 2, 17. лекција) итд., где је прва реч означена као српска и босанска, а друга као хрватска.

уходи, јер све што је настало на српском језику не може бити припојено било ком другом језику који је у основи варијанта српског језика.

С обзиром на то да су се сви поменути аутори у одређеном периоду свог научног и педагошког рада бавили славистиком, даља истраживања би се могла фокусирати на селекцију радова који обрађују сличне теме из библиографија ових аутора. Анализом тих радова (уколико постоје) додатно би се могао сагледати статус српског језика међу ауторима иностраних уџбеника за учење српског као страног, те би се добијени резултати дубље и прецизније сагледали.

Цитирана литература

- Бабић 2015: Бабић, Миланка. *Босански проблеми српског језика у Босни и Херцеговини*. „Узданица”, XII, 77–85.
- Бабић 2022: Бабић, Миланка. *О идентитету српског језика*. У: М. Ковачевић, Д. Бабић и И. Чутура (ур.), „Идентитетске промене: српски језик и књижевност у доба транзиције”, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, 39–47.
- Брборић 2018: Брборић, Вељко. *Будућност лектората српског језика са освртом на прошлост и садашњост*. МСЦ, „Саопштења”, 48 (2), 21–30.
- Бугарски 1984: *Прегришт питања о српскохрватском као страном језику*. У: П. Вучковић (ур.), Округли сто „Српскохрватски језик као страни”. Београд: Институт за стране језике, 17–22.
- Букадиновић 1984: Букадиновић, Зора. *Програм и реализација наставе српскохрватског језика као страног*. У: П. Вучковић (ур.), Округли сто „Српскохрватски језик као страни”, Београд: Институт за стране језике, 60–67.
- Дешић 2011: Дешић, Милорад. *Српски језик као страни у БХС контексту*. У: В. Крајишник (ур.), „Српски као страни језику теорији и иракси” II, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 187–195.
- Ђорђевић 1990: Ђорђевић, Петар. *Историја српске ћирилице: палеографско-филолошки прилози*, Београд: ЗУНС.
- Ивић 1998: Ивић, Павле. *Преглед историје српског језика* (приредио Александар Младеновић), Сремски Карловци – Нови Сад 1998.
- Ковачевић 2003: Ковачевић, Милош (2003). *Српски језик и српски језици*. Београд: СКЗ, БИГЗ.
- Ковачевић 2013: Ковачевић, Милош. *Српски језик и његове варијанте*. У Б. Тошовић, А. Wonisch (ур.), „Српски погледи на односе између српског, хрватског и бошњачког језика”, Грац, Београд: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Београдска књига, 145–152.
- Ковачевић 2017: Ковачевић, Милош. *Српски језик под луном науке*. Београд: Службени гласник.
- Ковачевић 2023: Ковачевић, Милош. *Српски језик између лингвистике и политике*. Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске.
- Кончаревић 2007: Кончаревић, Ксенија. *О неким параметрима структурно-садржинског обликовања уџбеника српског језика као страног у инословенској средини*. У: М. Дешић (ур.), „Српски као страни језик у теорији и пракси”. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 73–82.
- Новаковић 2022: Новаковић, Александар. *Уџбенички комплет у настави српског као страног језика*. Ниш: Филозофски факултет.
- Новаковић 2024а: Новаковић, Александар. *Ћириличко писмо и његове типографске варијанте у настави српског као страног језика*. „Наслеђе” 57, Крагујевац, 385–

401.

- Новаковић 2024б: Новаковић, Александар. *Приручници иностраних универзитета и завода у настави српског као страног језика након Другог светског рата*. „Philologia Mediana” 22, 75–91.
- Новаковић 2025: Новаковић, Александар. *Преглед уџбеника и приручника за српски као страни језик америчких и западноевропских универзитета и школа*. „Philologia Mediana” 17, 371–395.
- Стојановић 2014: Стојановић, Јелица. *Српска ћирилица у вјековној историји и данас*. Филозофски факултет Никшић. „Прилози” II/2, 17–41.
- Стојановић 2019: Стојановић, Јелица. *У одбрану српског језика и „српских језика”*: научни и стручни допринос Милоша Ковачевића. „Српски језик: студије српске и словенске” 24 (1), 71–86.

Извори

- Бошковић и др. 2021: Bošković A., Ilić M., Zlotrg S., Adamović I., Radovanović I., Asotić S., Đurović Đ., Milanović B., *Naš jezik: Digital Learning Resource for Elementary Bosnian – Croatian – Serbian*, Columbia University: Language Resource Center. <https://bcs.lrc.columbia.edu>
- Дајнли Принс 1928: Dyneley, Prince John. *Practical Grammar of the Serbo-Croatian Language*. New York, London: Hafner. <http://skr.rs/zfSF>
- Магнер 1991: Magner, Thomas. *Introduction to the Croatian and Serbian Language*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press. <http://skr.rs/zfK3>
- Партриџ 1964: Partridge, Monica. *Serbo-Croat Practical Grammar and Reader*. Beograd: Prosve-ta. <http://skr.rs/zfK7>
- Ронел, Елијас-Бурцаћ 2006: Ronelle, Alexander, Elias-Bursać, Ellen. *Bosnian, Croatian, Serbian: A Textbook with Exercises and Basic Grammar*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Суботић, Форбс 1918: Subotić, Dragutin, Forbs, Nevil. *Serbian Grammar*. Oxford: Clarendon Press. <http://skr.rs/zfKC>
- Хоџ 1945: Hodge, Charlton. *Spoken Serbo-Croatian: book one and two*. New York: Spoken Lan-guage Service. <http://skr.rs/zfyC>

Đurdina P. Kandić

THE STATUS OF THE SERBIAN LANGUAGE IN TEXTBOOKS FOR LEARNING SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE PUBLISHED AT FOREIGN UNIVERSITIES

Summary

This paper analyzes the content of seven textbooks for learning Serbian as a foreign language, published at foreign universities between 1918 and 2021. The aim of the research is to determine the substantive value of these textbooks, that is to examine how Serbian as a foreign language is presented in them – which linguistic variant, script and cultural aspects are employed. The starting assumption is that the representation of the Serbian language in these textbooks is not merely a pedagogical, but also a cultural and ideological issue. The research applies the descriptive method, with elements of the comparative approach. The analysis has shown that the terminological presence of Serbian as a foreign language in these textbooks is considerably marginalized, as a result of the elevation of its variants to the level of standard languages. Consequently, the users of these textbooks are generally offered the possibility to choose between learning Serbian (limited to the Ekavian dialect and the Cyrillic script) or one of its variants (restricted to the Ijekavian dialect and the Latin script).

Key words: Serbian as a foreign language, textbooks for learning Serbian as a foreign language, variants of the Serbian language, cultural and ideological aspects